

Derleme REVIEW	İŞLETME EKONOMİ VE YÖNETİM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ THE JOURNAL OF BUSINESS, ECONOMICS AND MANAGEMENT	Yıl: 2023 Sayı: 2 Sayfa: 266 - 285
-------------------	--	--

Gönderilme Tarihi: 16 Mayıs 2023; Revize Edilmiş Hali: 22 Haziran 2023; Kabul Tarihi: 26 Haziran 2023

TÜRKİYE’NİN ANAYASAL DÖNEMLERİNDE SEÇME HAKKI

Murat Saltuk BİLGİLİ¹

Hasan Emir AKTAŞ²

ÖZ

Seçimlerin varlığı demokratik rejimler için yeterli değildir. Ancak seçimlerin olmadığı bir demokrasiden de söz edilemez. Bundan dolayı seçimlere dair uygulamalar siyasi gündemde daima önemli bir yer işgal etmiştir. Türkiye’de Kanun-i Esasi döneminden başlayarak günümüze kadar birçok farklı seçim uygulaması söz konusu olmuştur. Bu süreçte seçme hakkına ilişkin olarak da önemli gelişmeler yaşanmıştır. İlk başlarda sadece vergi veren erkeklerin sahip olduğu seçme hakkı, giderek evrensel düzeyde geçerli olan ilkeler çerçevesinde gelişmiştir. Bu çalışmada işte bu kapsamda ortaya çıkan dönüşüm, arka planda buna zemin hazırlayan temel faktörler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Diğer bir ifadeyle Türkiye’de anayasalar döneminde seçme hakkına ilişkin olarak yaşanan gelişmeler, anayasalar ve seçim kanunları çerçevesinde incelenmiştir. Henüz bir seçim kanununun mevcut olmadığı ilk Osmanlı parlamentosu seçimleriyle başlayan süreç, günümüzde evrensel olarak kabul edilen temel seçim ilkelerine doğru bir evrim geçirmiştir. Netice olarak serbest, genel, eşit, gizli oy, açık sayım ve döküm ve yargısal denetim ilkelerinin uygulandığı günümüz yasal düzenlemelerine giden bir gelişim seyri olduğu gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Seçim, Oy, Seçme Hakkı, Anayasa, Seçim Kanunu

VOTING RIGHT IN TÜRKİYE WITH REGARD TO CONSTITUTIONAL PERIODS

ABSTRACT

The existence of elections is not sufficient for democratic regimes. However, there is no democracy without elections. Therefore, voting methods always occupy an important place in the political agenda. From the first constitution in 1876 to today, Türkiye has witnessed a number of different voting methods. During this process, the country has also experienced important developments related to voting rights. Being at first a right reserved to men only, the voting right has developed to comply with the globally accepted rules. This paper examines evolution considering the factors that have paved the way for this change in the background. In other words, the changes that occurred in voting right during the constitutional periods of the country have been studied with regard to the constitutional norms and election acts. The process, which started with the first Ottoman parliamentary elections, for which no electoral law was yet, has evolved towards the basic electoral principles that are universally accepted today. We have concluded that Turkey has gradually changed towards today’s legal norms in which the globally accepted voting rules are applied.

Keywords: Election, Voting, Suffrage, Constitution, Election Act

¹Arş. Gör., Bayburt Üniversitesi, mbilgili@bayburt.edu.tr, 0000-0002-7764-0896

²Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, hasanaktas@atauni.edu.tr, 0000-0001-5808-8576

GİRİŞ

Klasikleşen tanımıyla halkın kendi kendini yönetmesi anlamına gelen demokrasi, günümüz dünyasının yaygın ve kabul görmüş yönetim biçimi olarak varlığı sürdürmektedir. Bu yönetim biçimi içerisindeki en kritik konulardan biri de yöneticilerin seçilmesi sürecidir. Antik Yunan döneminde halkın bizzat kendisinin karar ve yönetim mekanizmalarında yer alması anlamındaki doğrudan demokrasi pratiğinin günümüz dünyasının kalabalık toplumlarında düzenli biçimde uygulanması mümkün değildir. Bu sebeple temsil kavramı ön plana çıkmaktadır. Halkı temsil etmek üzere onun yönetme hakkını devrettiği temsilcilerin varlığı artık kaçınılmaz bir olgu olarak varlığını devam ettirmektedir. İşte tam bu noktada söz konusu temsilcileri kimlerin, hangi kurallar çerçevesinde ve ne şekilde seçecekleri meselesi büyük bir ehemmiyet kazanmaktadır. Temsilcilerin seçilmesi süreci tarih boyunca çok farklı şekillerde gerçekleşmiştir. Bir diğer ifadeyle seçme hakkına ilişkin hususların oluşumu ve gelişimi, tarihi şartlara ve ülkelerin kendine özgü hususiyetlerine göre değişiklik biçimlerde ortaya çıkmıştır.

Seçimler yöneticileri belirleyen süreçler olması sebebiyle siyasi hayatın temel bir fonksiyonu konumundadır. Bundan dolayı yapılacak seçimlerde mümkün olan en sağlıklı ve isabetli sonuçlara ulaşmak amaçlanmaktadır. Zira seçim sonuçları esasen halk iradesinin sayılarla ifade edilme biçimidir. Seçimlerden beklenen verimliliğin ve isabetin sağlanması için de birtakım ilkeler geliştirilmiştir. Bu ilkeler aracılığıyla seçmenlerin oyları güvence altına alınmaktadır. Çünkü bir ülkede seçimlerin mevcudiyeti, bizzatihi orada insanların hür bir şekilde tercihte bulunabildikleri anlamına gelmez. İşte seçmenlerin bu tercih hürriyetinin sağlanabilmesi ve korunabilmesi için günümüzde evrensel birtakım seçim ilkeleri kabul edilmiştir. Bu bağlamda serbest seçim, genel oy, eşit oy, gizli oy, açık sayım ve döküm ve seçim uyuşmazlıklarının yargısal çözümü gibi ilkeler bütün demokratik ülkelerde uygulanan kriterler haline gelmiştir. Bu ilkeler birbirlerini destekleyerek hem seçimlerin serbest, adil ve güvenilir şekilde gerçekleşmesini temin etmekte hem de seçmen iradesini korumaktadırlar.

Seçim olgusu Türk siyasi hayatına Tanzimat döneminde girmiş olmakla beraber, Osmanlı'nın ilk anayasası olan Kanun-i Esasi ile birlikte seçimlere ilişkin hükümler anayasal düzeyde ele alınmaya başlamıştır. Sonraki anayasalarda da seçimlere ilişkin hükümler mevcuttur. Bununla birlikte seçimlerin oldukça detaylı prosedürler içermeleri sebebiyle sadece anayasal boyutta düzenlenmesi gerekli hususların belirtilmesi için elverişli olmayacaktır. Bu sebeple de seçim olgusuna ilişkin ayrıntılı düzenlemeler kanunlar vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda Türkiye'de ilk Osmanlı anayasası olan Kanun-i Esasi döneminden itibaren seçimlerde tatbik edilmek üzere birçok kanun kabul edilmiştir.

Çalışmadaki bilgiler, araştırmanın konusu ile ilgili veri içeren yazılı veya görsel materyallerin analizi olarak tanımlanabilecek nitel veri toplama aracı olan doküman inceleme yöntemi (Cansız Aktaş, 2014: 363) ile elde edilmiştir. Bu yöntemde çeşitli metin biçimleri toplanır, gözden geçirilir, sorgulanır ve analiz edilmektedir (Sak vd., 2021: 230). Bu kapsamda çalışmada konu ile ilgili yönetmelikler, beyannameler, kanunlar, anayasalar ve anayasa değişikliği metinleri seçme hakkının gelişim süreci bağlamında incelenmiştir.

Bu çalışmanın amacı, seçme hakkının Türkiye Cumhuriyeti'ndeki gelişim seyrini, arka planda yaşanan gelişmelerin doğurduğu sonuçlar çerçevesinde inceleyerek, okuyucuya bütüncül bir bakış açısıyla bilgi sunmaktır. Bu bağlamda anayasaların yürürlükte kaldıkları süreler birer dönem olarak değerlendirilerek, söz konusu dönemler içerisinde yaşanan gelişmeler açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmada Kanun-i Esasi'nin 1876'daki ilanından başlayarak, 1921, 1924, 1961 ve 1982 anayasaları dönemlerinde Türkiye'de seçme hakkına ilişkin olarak yaşanan gelişmeler, yasal düzenlemeler çerçevesinde irdelenmiştir.

1. 1876 ANAYASASI DÖNEMİNDE SEÇME HAKKI

1876 Kanun-i Esasi'si, mayalanma süreci bakımından Tanzimat yıllarına dayanan I. Meşrutiyet'in ilanı ile yürürlüğe konulmuştur (Tanör, 2015: 121). Seçim olgusu Kanun-i Esasi ile birlikte Türk siyasal hayatına girmiştir [1]. Türkiye'de bu tarihe kadar herhangi bir genel seçim yapılmadığı gibi, halkın zihninde seçim olgusuna ilişkin yeterli bir bilgi mevcut değildir. Türkiye'de gerçekleştirilen ilk genel seçimler olan 1877 seçimlerinde vatandaş olarak nitelendirilebilecek halk kitlesi seçimden ve onun ihtiva ettiği değerden haberdar değildi. Vatandaşlar, önemini henüz tam olarak kavrayamadıkları söz konusu seçimlere karşı fazla bir ilgi göstermemiştir (Armağan, 1967: 93). Buna karşılık Osmanlıların tarihte ilk kez oy kullandıkları bu tarihlerde Batılı ülkeler oy ve seçim konularında temel reformlarını çoktan gerçekleştirmişlerdi. Söz konusu tarihler itibarıyla Fransa'da 1848 Devrimi gerçekleşmiş ve 21 yaşındaki tüm erkek vatandaşlara genel oy hakkı verilmişti. İngiltere'de 1872 yılında gizli oy usulü kabul edilmişti. Osmanlı Devleti bu süreçlere geç kalmış olmakla birlikte artık anayasallaşma sürecine girmişti. Anayasallaşma ve kurumsallaşma sürecinin gelişimi bakımından dikkat edilmesi gereken bir husus, Osmanlıda Batıdaki gibi anayasallaşma sürecine zemin hazırlayan reform çabalarına sahip çıkacak güçte ve bilinçte elit yapılarının ve sosyal tabakaların gelişmemiş olmasıdır. Batıdaki reform düşünceleri kendisini destekleyici bir sosyal sınıf ve politik ortam avantajına sahip olmuştur. Osmanlı reformları ise böyle bir sınıfın desteğinden ve itici gücünden yoksun kalmıştır. Bu sebeple Türkiye coğrafyasında iktidarın rasyonelleşmesi ve seçme hakkının demokratikleşmesi olayları, Batıdaki gibi köklü sosyal değişikliklere zemin hazırlayacak şekilde gerçekleşmemiştir (Karamustafaoğlu, 1970: 100-101).

Meşrutiyeti ilan edeceği vaadiyle tahta çıkan II. Abdülhamid bu doğrultuda bir komisyon kurdurarak Kanun-i Esasi'nin hazırlanması yönünde talimat vermiştir. Bu komisyon meclisin toplanabilmesi için geçici bir seçim kanununu ve Kanun-i Esasi'yi hazırlamak üzere görevlendirilmişti. Komisyonun yapmış olduğu çalışmalar neticesinde meclis ve seçimlere ilişkin 7 maddeden oluşan geçici bir yönetmelik olan "Meclis-i Umumi'nin Suret-i İntihabına ve Tayinine Dair Talimat-ı Muvakkate (Baysal, 1960: 609-612)" hazırlanarak II. Abdülhamid'in onayıyla 29 Ekim 1876'da yürürlüğe girmiştir (Sancaktar, 2021: 35-36).

İlk Osmanlı anayasası olan 1876 tarihli Kanun-i Esasi, kurduğu bu parlamenter rejim ile bir taraftan padişahın başında bulunduğu ve üyelerinin tamamının padişah tarafından atandığı ve azledildiği yürütme organı olan Heyet-i Vükelayı, diğer taraftan da Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan'dan oluşan

iki kanatlı yasama organını (Meclis-i Umumi) meydana getirmiştir. Temsili bir organ olmayan Heyet-i Ayan üyeleri, padişahın tek taraflı iradesi ile atanmakta ve padişah tarafından azledilmedikçe ömür boyu görevde kalmaktaydılar. Meclis-i Umumi'nin temsili kanadı ise Meclis-i Mebusan'dı. Bu meclisin üyeleri her 50.000 erkek nüfusa bir temsilci olmak üzere 4 yıl için seçilmekteydiler. Bu bilgilerden anlaşılacağı üzere padişah yürütme ve yasama organlarının oluşumunda önemli derecede yetki sahibiydi. Oluşumu padişah iradesine dayanmayan tek siyasi kurum ise Heyet-i Mebusan'dı (Tanör, 2015: 136-137). Kanun-i Esasi'de öngörülen hususlar çerçevesinde her 50.000 erkeği temsilen bir milletvekili seçilmesi (m. 65), seçimlerin gizli oyla yapılması (m. 66) [2], vekil seçilme koşulları (m. 67-68) ve diğer konuların özel bir kanunla düzenlenmesi öngörülmüştü (Tanör, 2015: 136-137). I. Meşrutiyetin başlarında meşruti yönetime bir an önce geçilmek istenmesinin de etkisiyle Heyet-i Mebusan'a seçilecek üyelerin seçim usullerini düzenleyen özel bir kanun hazırlanamadığından, seçimlerin nasıl yapılacağı o toplantı dönemine özgü olmak üzere yukarıda belirtilen geçici yönetmelikle düzenlenmişti (Karamustafaoğlu, 1970: 101-102).

Geçici yönetmeliğin 1. maddesi Meclis-i Umumi'nin yapısını ve oluşumunu düzenlemiştir. 2. maddeyle, Meclis-i Mebusan üyelerini seçme hakkı, vilayet, sancak ve kazalardaki idare meclisleri üyelerine tanınmıştır. 4. madde kazalarda, sancaklarda ve vilayetlerde mebus seçiminin nasıl yapılacağını düzenlemiştir. Kanun-i Esasi'den önce yürürlükte bulunan 1281 (1865) tarihli Vilayet Teşkilatı Kanunu ile halka mahalli yönetim alanında sınırlı bir seçme hakkı tanınmıştı. Bu kanuna göre 18 yaşını doldurmuş ve devlete yılda en az 50 kuruş vergi veren erkekler, mahalli idare meclisleri seçimlerinde seçmen olabilmekteydiler. Ancak bu kanuna göre yapılan mahalli idare seçimleri gerçekte halkın özgür iradesine dayanan seçimler değildi. Esasen mahalli düzeyde yapılan seçimlerden en çok Osmanlı bürokrasisi üzerinde nüfuza sahip kimseler yararlanmıştı. Çünkü uygulamada idare meclislerinin üyelerini halk doğrudan seçmiyordu. Söz konusu idare meclisi üyelerini vilayette vali ve defterdar; sancakta mutasarrıf ve diğer bürokrasi mensupları; kazada ise kaymakam, naib, mal müdürü ve ruhani liderler seçmekteydi. Bundan dolayı da bu usulde siyasal tercih halka değil, bürokratlara aittir. Geçici yönetmeliğin 4. maddesi bu usulle seçilen idare meclisi üyelerini ikinci seçmen sayarak Meclis-i Mebusan üyelerinin bunlar tarafından seçileceğini düzenlemiştir. 6. madde ise özel olarak İstanbul'da seçimlerin nasıl gerçekleştirileceği düzenlemiştir (Kılıç, 2011: 28-30, Karamustafaoğlu, 1970: 102-103).

İstanbul seçimleri için yayımlanan 1 Ocak 1877 tarihli "Heyet-i Mebusanın Birinci Sene-i İctimaiyyesi İçin Dersaadet ve Mülhakatından İntihab Olunacak Mebusların Suret-i İntihabına Dair Beyanname"ye göre İstanbul merkezine bağlı yerler 20 bölgeye ayrılarak bunların her birinde ileri gelenler tarafından bir komisyon oluşturulacaktı. Oluşturulan bu komisyonlardan her biri kendi bölgesindeki 25 yaşını doldurmuş mülk sahibi kişiler arasından en çok oy alan ikisini belirleyecek ve bu şekilde yirmi bölgeden seçilecek 40 seçici vekil bir araya gelerek İstanbul mebusları için oylama gerçekleştireceklerdi. Yapılan oylama sonuçları Şura-yı Devlet'e gönderilecek, Şura-yı Devlet de en çok oy alan kişileri belirleyerek seçilen mebusları ilan edecekti (Sancaktar, 2021: 45).

Kanun-i Esasi’de seçimlerin tek yahut iki dereceli olacağına dair bir hüküm bulunmazken, beyannamedeki uygulamadan anlaşılacağı üzere seçimlerin iki dereceli olması öngörülmüştür. İkinci seçmenleri seçecek ilk seçmenlerde birtakım vasıfların bulunması gerekiyordu. Buna göre seçim yapılan bölgenin ahalisinden olmak, emlak sahibi olmak, Osmanlı vatandaşı olmak ve 25 yaşından büyük olmak [3] gibi şartlar öngörülmüştü (Armağan, 1967: 53). Talimat-ı Muvakkate ve Beyannameye ek olarak bir de seçilecek mebuslardan hangi vilayete kaç kişi düşeceğini gösteren “Meclis-i Mebusan İçin Dersaadet ve Vilayetlerden İntihab Olunacak Azanın Adedini Gösteren Cedvel” oluşturulmuştur. Bu cetvele göre mebus sayısı 80 Müslüman ve 50 gayrimüslim olmak üzere toplam 130 kişi olarak belirlenmiş, ancak gerçekleştirilen ilk seçimlerde bu sayıya ulaşılamamıştır (Baykal vd., 2018: 56, Tanör, 2015, 152-153).

Anayasa, geçici yönetmelik, beyanname ve cetvelden oluşan seçim mevzuatına bakıldığında, bu dönemde gerçekleştirilen seçimlerde genel oy değil, sınırlı oy usulünün uygulanmakta olduğu görülmektedir. Zira yapılan seçimlerde seçme hakkı, dönemin çoğu anayasasında olduğu gibi, kadınlar için değil, sadece erkekler için geçerli olmuştur. Ayrıca oy hakkının servet ve vergi kriterlerine göre de sınırlandırılması söz konusudur. Diğer taraftan Beyanname ile ortaya konulan iki dereceli seçimlerde, ikinci seçmenlerin ağırlıklı olarak Osmanlı bürokrasisinden ve eşrafından olmaları, siyasi tercihin halk tarafından değil bu kesimler tarafından belirlendiğini ortaya koymaktadır (Akartürk, 2017: 103). Bu haliyle oluşan sistem, nüfusun en büyük kesimini oluşturan köylüler, yoksullar ve kadınların katılımına kapalı bir görünüm arz etmektedir. Dolayısıyla da kurulacak parlamentonun oluşumunda sadece erkeklerden müteşekkil Osmanlı varlıklı sınıflarının temsil edilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Ancak kadınların siyasi hakları bu tarihlerde başkaca ülkelerde de tanınmış değildi.

Diğer taraftan taşradaki seçim uygulamalarında demokratik anlayışa ters düşen bir durum söz konusuydu. Daha önce idare meclisleri üyelerini seçen kişiler, sadece yerel yönetimlerde görev alacak kişileri belirleme niyetiyle oy kullanmışlardı. Yani seçtikleri bu kişilerin ileride mebusları seçecek ikinci seçmen olabileceklerini bilmiyorlardı. Ayrıca idare meclislerindeki üyeler birer idare görevlisi olarak, idari hiyerarşiye tabiydiler. Dolayısıyla bu kişilerden, bağımsız ve özgür bir seçmen davranışı sergilemelerini beklemek pek mümkün değildi (Tanör, 2015: 154).

İlk Osmanlı parlamentosu kısa süren yasama hayatı süresinde Kanun-i Esasi’nin emrettiği yeni bir seçim kanunu olan İntihab-ı Mebusan Kanunu’nu yapmayı başarmıştır. Hatta, Meclis-i Mebusan üyeleri bu seçim kanununda yer alan iki dereceli seçim usulünü uygun bulmayarak değiştirilmesini istemişler, ancak böyle bir değişikliğin tasarının yeniden yazılmasını gerektireceği görüşü ileri sürülerek, verilen değişiklik önerileri kabul edilmemiştir. İntihab-ı Mebusan Kanunu’nda, birinci seçmen olabilmek için “devlete az çok vergi vermek” ve “bir kimsenin hizmetkarlığında bulunmamak” gibi şartlar öngörülmüştür. Dolayısıyla bu kanun tüm yetişkin erkeklere seçme hakkı tanımamıştır. Hizmetkarlık yapmama ve vergi verme gibi sınırlayıcı oy usullerinin benimsenmiş olması sebebiyle, geniş halk kitlelerinin seçme hakkı sınırlandırılmıştır (Karamustafaoğlu, 1970: 104). İntihab-ı Mebusan Kanunu, Meclis-i Mebusan tarafından kabul edilerek Meclis-i Ayan’ın onayına sunulmuştur. Meclis-i

Ayan'ın kabul etmeyerek geri gönderdiği bu kanunu Meclis-i Mebusan tekrar Meclis-i Ayan'a göndermiştir (Toprak, 2013: 181). Fakat 1878'de bu kanun yürürlüğe konulmadan padişah tarafından parlamento feshedilmiş ve söz konusu kanun ancak II. Meşrutiyet meclisinin kuruluşunda uygulanabilmiştir. Meclis-i Umumi'nin kapatılmasıyla Kanun-i Esasi, hukuken olmasa da fiilen hükümsüz hale gelmiştir. Tek taraflı bir iradeye dayanılarak ilan edilen anayasa, yine tek taraflı bir işlemle askıya alınmıştır (Tanör, 2015: 161).

Yaklaşık 30 yıl boyunca yaşanan gelişmeler neticesinde, padişah II. Abdülhamid'in 23 Temmuz 1908 tarihinde Kanun-i Esasi'yi yeniden yürürlüğe koymasıyla II. Meşrutiyet dönemi başlamıştır (Tanör, 2015: 176). 1877-1878 Meclis-i Mebusan'ında kabul edilen ancak yürürlüğe giremeyen İntihab-ı Mebusan Kanunu bu dönemde yürürlüğe konulmuştur. II. Meşrutiyet döneminin ilk genel seçimleri olan 1908 seçimlerinde bu seçim kanunu uygulanmıştır (Armağan, 1967: 60). 83 maddeden oluşan ve seçim sürecini ayrıntılı bir şekilde düzenleyen bu kanun ile birtakım yenilikler getirilmiştir. Buna göre;

1. Her sancak bir seçim bölgesi, her nahiye bir seçim şubesi sayılmıştır. Kanun-i Esasi'nin 65. Maddesinde öngörülen her 50.000 erkek nüfus için bir mebus seçilmesi hükmüne açıklık getirilmiştir. Buna göre nüfusu 50.000'den az olan yerler için bir, 75.000'e kadar olan yerler için yine bir, 125.000'e kadar olan yerler için iki, 175.000'e kadar olan yerler için üç ve 320.000'e kadar olan yerler için dört mebus seçilmesi kararlaştırılmıştır. Daha fazla erkek nüfusa sahip olan yerlerde ise bu orana dikkat edilerek mebus sayısı belirlenecektir (Sancaktar, 2021: 67-68).

2. Kanun-i Esasinin 72. maddesinden seçimlerin tek dereceli olacağı hükmü çıkarılabilmekteydi. Ancak seçim kanunu seçimlerin iki dereceli olacağını hükme bağlamıştır. Buna göre "müntehib-i evvel" adı verilen birinci seçmenler, "müntehib-i sani" denilen ikinci seçmenleri seçecekti (Alkan, 2009: 44). Kural olarak her 500 birinci seçmenin 1 ikinci seçmeni belirlemesi kabul edilmişti (Olgun, 2012: 5). Bir nahiyede 250-750 seçmen varsa 1, 750-1250 seçmen için 2, 1250-1750 seçmen için 3, 1750-2250 seçmen için 4 ikinci seçmeni seçilecek ve sayı bu orana göre artırılabilecekti (Demir, 1994: 27).

3. Kanun seçmen olabilmek için birtakım şartlar öngörmekteydi. Bu bağlamda birinci seçmen olabilmek için; medeni haklardan yoksun olmamak, 25 yaşını doldurmuş olmak, yabancı bir devletin vatandaşlığında yahut vatandaşlık iddiasında bulunmamak, bir yabancının hizmetinde bulunmamak, kanunen iflas etmiş olsa da itibarını tekrar kazanmış olmak, kısıtlanmış olsa da bu kararı kaldırılmış olmak, doğrudan doğruya devlete az çok vergi veriyor olmak gibi şartların yerine getirilmesi gerekiyordu. İkinci seçmen olabilmek için de bu koşullara ek olarak Osmanlı vatandaşı olmak şartı getirilmişti (Armağan, 1967: 60).

4. Seçmen olabilme koşullarını taşıyanların listeleri oluşturularak kaza merkezlerine gönderilecektir. Belediye başkanı başkanlığında, belediye meclisi üyelerinden seçilen kişilerden oluşan "heyet-i teftişîye" kurulu oluşturulacaktır. Bu kurul kazada seçim işlerini yürütmek ve denetlemekle

görevlidir. İtirazlar yine bu kurula yapılacak, kurul kararlarına karşı istinaf mahkemelerine başvurularak itiraz edilebilecektir (Demir, 1994: 26-27).

5. Kanunun diğer düzenlemelerinde ise seçim uygulamalarının nasıl yapılacağına dair hükümler yer almıştır. Osmanlı idari yapılanması köy, nahiye, kaza, sancak ve vilayet şeklindeydi. İkinci seçmen seçimleri kaza ve nahiye merkezlerinde yapılacaktı. Seçim dairelerinin büyüklüklerine göre birkaç uzak köy yahut mahallenin birleştirilmesi usulü uygulanabilecekti. İlk aşamada en uzak köyden başlamak üzere seçmenler nahiyelerde kurulan sandık başına gelerek oylarını kullanacaklardı. Son aşamada ise ikinci seçmenler kazalarda oy kullanacaktı. Seçimler kaza ve sancak aşamasının ardından tamamlanacaktı. Daha sonra ikinci seçmenlerin verdiği oylar sancakta sayılarak mebuslar belirlenmiş olacaktı (Sancaktar, 2021: 70-71).

Seçim kanununun uygulanmasında birtakım problemler ortaya çıkmıştır. Bir kere seçim yasası seçimlerin kaza ve nahiyelerde yapılmasını öngörmekte iken, devletin birçok yerinde henüz nahiye örgütü bulunmuyordu. Bu durum birçok yolsuzluklara da sebebiyet vermiştir. Hükümet bu eksikliği gidermek adına seçim kanununun uygulanmasına dair talimat (İntihab-ı Mebusan Kanunnamesinin Suver-i İcrayesine Dair Talimat) çıkarmıştır. Öte yandan vergi konusu da anlaşmazlıkların doğmasına yol açmıştır. Bu hususta Dâhiliye Nezareti açıklamalarda bulunmak durumunda kalmıştır (Olgun, 2012: 5-6). Seçim kanununun uygulanması sırasında karşılaşılan bir başka sorun da seçim işlerinin uzun bir vakit almasıydı. Esasen kanunun uygulanması 3 aylık bir süreye yayılmıştı. Hükümet seçimlerin daha kısa bir süre içerisinde sonuçlandırılması adına yasada öngörülen süreleri yarıya indirmiştir. Ancak bu tedbire rağmen Meclis-i Mebusan'ın açıldığı 17 Aralık 1908'de üyelerin tümü hazır bulunamamıştır (Demir, 1994: 31).

Son olarak, 1908 seçimi için oluşturulan kanunda I. Meşrutiyet döneminden farklı olarak oy kullanmak için dine veya ırka dayalı herhangi bir kriter yer almamaktaydı. Dolayısıyla seçimlerde Müslüman ve gayrimüslimler bir arada seçme ve seçilme haklarından faydalanmışlardır. Ancak bu birliktelik uygulanan sistemden dolayı tam olarak sağlanamamıştır. Zira seçimler iki dereceli olarak gerçekleştirildiğinden, mebuslar sancakları temsilen seçtiklerinden ve buralarda da nüfus bakımından gayrimüslimler azınlıkta olduğundan, bunların kendi temsilcilerini seçebilmeleri mümkün olmamıştır (Sancaktar, 2021: 71). Dolayısıyla temsilde adalet ilkesi açısından yürürlükteki kanun gayrimüslimler açısından dezavantajlı bir duruma sebebiyet vermiştir.

İntihab-ı Mebusan Kanunu, bazı değişiklikler geçirmekle birlikte, 1908'den 1942'ye kadar yapılan bütün seçimlerde uygulanmıştır (Karamustafaoğlu, 1970: 106). "Sopalı seçimler" olarak adlandırılan 1912 seçimleri, uygulanma koşulları bakımından seçimlerin adilliği ve serbestliği ilkelerinin gölgede kalmasına sebebiyet vermiştir. İttihat ve Terakki Fırkası ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası arasındaki seçim mücadelesi şiddet olaylarının yaşandığı bir atmosfere yol açmıştır. 1908 ve 1912 seçimlerini İttihat ve Terakki kadroları kazanmış olmakla birlikte, muhalefet seçimlerin baskı ve tehdit altında gerçekleştirildiğini ileri sürmüştür. Böylelikle toplum iktidar ve muhalefet çevreleri şeklinde ikiye ayrılmıştır. 1914 yılında yapılan seçimlerde seçme hakkı bakımından bir değişikliğe gidilmiştir.

Buna göre görevde bulunan askeri personelin oy vermesi yasaklanmıştır. Emekli askerlerin ise oy kullanabilecekleri kabul edilmiştir. 1919'da gerçekleştirilen seçimleri Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk cemiyeti büyük bir çoğunlukla kazanmıştır (Armağan, 1967: 61-66). Ancak bu seçimlerle oluşan parlamento, işgal kuvvetlerinin İstanbul'u işgal ederek Mebusan Meclisi'ni dağıtmasından dolayı kısa ömürlü olmuştur. Bu seçimlerde uygulanan seçim kanunlarında herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.

2. 1921 ANAYASASI DÖNEMİNDE SEÇME HAKKI

11 Nisan 1920 tarihinde Damat Ferit Paşa hükümetince Meclis-i Mebusan feshedilmiştir (Tanör, 2015: 230). Bunun üzerine yeni meclisin oluşturulması için seçimlere gidilmiştir. 1920 senesinde yapılan seçimler normal bir genel seçimden ziyade olağanüstü yetkilere sahip bir parlamentonun kurulması için gerçekleştirilmiştir. Söz konusu seçimler İntihab-ı Mebusan Kanunu ile birlikte Mustafa Kemal imzalı "İntihab Hakkında Tebliğ" uyarınca gerçekleştirilmiştir (Armağan, 1967: 67). Tebliğe göre seçimler liva merkezlerinde yapılacak ve her livadan 5 üye seçilecektir. Seçimlerde 1919 seçimlerinde seçilen ikinci seçmenler ile vilayet ve livalardaki idare ve belediye meclislerinin yanı sıra Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin idare heyetlerinin üyeleri oy kullanacaklardı. Seçimlere her bölgenin en büyük mülki idare amiri başkanlık edecek ve sorumlu olacaktı. Gizli oyla yapılan seçimler iki kişi tarafından açık bir şekilde sayılacaktı (Sancaktar, 2021: 192). Tebliğde ayrıca dağılmış olan Meclis-i Mebusan üyelerinden Ankara'ya gelebilecek olanların Meclise alınacağı belirtilmişti (Armağan, 1967: 67). Bu düzenlemelere bakıldığında tebliğin yürürlükteki seçim mevzuatına uygun olmayan hükümler içermekte olduğu görülmektedir. Buna örnek olarak nüfusuna bakılmaksızın her livadan 5 mebusun seçilmesi, belediye meclisleri ile Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin idare heyetlerinin üyelerinin bir tür ikinci seçmen sayılması, İstanbul'daki Meclis-i Mebusan'dan gelecek olanların seçilmiş üyeler olarak kabul edilmesi gibi hususlar verilebilir. Livaların temsilci göndermeleri bakımından nüfuslarına bakılmaksızın eşit sayılmaları, az gelişmiş ve az nüfuslu bölgelerin temsil gücünü artıran bir düzenlemedir. Bu husus ABD gibi bazı federal sistemlerdeki tüm eyaletlerin üst kanat meclislerde eşit sayıda temsilci bulundurmalarına benzemektedir (Tanör, 2015: 231).

Yapılan seçimler neticesinde oluşan meclis 20 Ocak 1921'de 23 madde ve bir ek maddeden oluşan 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu kabul etmiştir (Fendoğlu, 2022: 143). Yeni bir devletin kuruluş belgesi olan ve bir geçiş dönemi anayasası niteliğinde bulunan 1921 anayasası döneminde esasen 1876 Kanuni-i Esasi'si halen yürürlüktedir [4]. Zira henüz Kanun-i Esasi resmen ilga edilmemiştir. Dolayısıyla bu anayasadaki çelişmeyen hükümler yürürlüklerini sürdürmektedir. Seçme hakkına ilişkin hükümlerin de aynı şekilde geçerliliği devam etmektedir.

Kısa bir anayasa olan 1921 anayasasında seçme hakkı bakımından kısıtlı düzenlemeler yer almıştır. Bu hususta anayasada sadece meclisin vilayetlerdeki kişiler tarafından seçilmiş olan üyelerden oluşacağı (m. 4) ve seçimlerin iki yılda bir gerçekleştirileceği (m. 5) hükümleri yer almıştır.

1921 anayasası döneminde alınan karar neticesinde seçimlerin yenilenmesi yoluna gidilmiştir. Bununla birlikte İntihab-ı Mebusan Kanunu'nda da değişiklik yapılması gerekliliği dile getirilmekteydi.

Bu sebeple 1923 seçimlerinde uygulanan 320 sayılı Kanun (İntihab-ı Mebusan Kanun-ı Muvakkatini Muaddel Mevadd-ı Kanuniye) kabul edildi [5]. Söz konusu kanunla her 20.000 erkeğe bir mebus düşmesi, 18 yaşını tamamlamış her erkeğe seçme hakkı verilmesi, birinci ve ikinci seçmenler ile mebusluk için vergi şartının kaldırılması gibi hususlar kabul edilmiştir (Sancaktar, 2021: 208). 1923 seçimleri açık oy ve gizli sayım usullerine göre, idarenin yönetiminde yapılmıştır. Her ilin bir seçim çevresi sayıldığı bu seçimleri daha sonra “Halk Fırkası”na dönüşecek olan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adayları kazanmıştır. 1923 seçimleriyle oluşan meclisin icraatları arasında Lozan’ı onaylamak, cumhuriyeti ilan etmek, halifeliği kaldırmak ve 1924 anayasasını kabul etmek yer almıştır (Akartürk, 2017: 110).

3. 1924 ANAYASASI DÖNEMİNDE SEÇME HAKKI

Geçiş dönemi anayasası olan 1921 Teşkilat-ı Esasiye’inde devlet organlarına ve temel hak ve özgürlüklere ilişkin yeterli seviyede düzenleme bulunmamaktaydı. Bu eksikliği gidermek üzere 20 Nisan 1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu yapılmıştır (Tanör, 2015: 294).

Seçme hakkı bakımından 1924 anayasası 10. maddesi ile “*on sekiz yaşını ikmal eden her erkek Türk, mebusan intihabına iştirak etmek hakkını haizdir*” hükmünü getirerek anayasal düzeyde seçme hakkını düzenlemiştir. Bu hükümden anlaşılacağı üzere seçme hakkı konusunda sınırlı oy ilkesi geçerliliğini devam ettirmektedir. Zira daha önce olduğu gibi seçme hakkından sadece erkekler faydalanabilmektedir. Fiili bir tek parti rejiminin söz konusu olduğu 1946’ya kadarki bu dönemde gerçekleştirilen parlamento seçimlerine (1927, 1931, 1935, 1939, 1943) Cumhuriyet Halk Partisi tek başına katıldığından, söz konusu seçimler yarışmacı bir ortamda gerçekleşmemiştir. İki dereceli seçim uygulamasına bu dönemdeki seçimlerde de devam edilmiş, fakat seçmen olabilmek için vergi şartı aranmamıştır. Bununla birlikte seçme hakkını sadece erkeklerin kullanabileceğine dair hüküm, 05.12.1934 tarih ve 2599 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun 10. ve 11. Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun ile değiştirilmiştir. Buna göre anayasanın ilk halinde 18 yaşını tamamlamış erkeklere verilen seçme hakkı 22 yaşını tamamlayan “kadın ve erkeklere” tanınmıştır. Ayrıca 320 sayılı Kanunla kabul edilmiş olan her 20.000 erkeğin bir mebus seçmesi yerine, her 40.000 kadın-erkek seçmenin bir mebus seçmesi kararlaştırılmıştır (Bayrak, 2014: 210, Akartürk, 2017:109-111).

Kadınlara genel seçimde oy hakkı verilmesi esasen 1924 anayasasının komisyon teklifinde de yer almaktaydı. Ancak anayasa görüşmelerinde bu husus kabul edilmemişti. Kadınlara yönelik oy hakkı bundan ancak 10 yıl sonra anayasa değişikliği teklifi ile kabul edilebilmiştir. Bu gecikmeyle birlikte diğer ülkelerle kıyaslandığında Türkiye’de kadınlara oy hakkının 1934 gibi erken bir yılda verilmiş olması önemli bir gelişmedir. Bununla beraber seçmen olabilme yaşının 18’den 22’ye yükseltilmesi geriye doğru ve sorunlu bir adım olarak değerlendirilebilir (Sezer, 2021:1001). Tanör, kadınların siyasal rüşte erkeklerden daha geç ulaştıkları düşüncesinin dönemin idarecilerini seçme yaşını yükseltmeye sevk etmiş olabileceğini ifade etmektedir (Tanör, 2015: 323).

Kadınların oy kullanma hakkına sahip olarak katıldığı ilk seçimler olması bakımından önem taşıyan 1935 seçimlerinde seçimlerin genelliği ilkesi uygulanmaya başlamıştır. 1876 yılından bu yana

gerçekleştirilen seçimlere sadece erkekler katılırken 1935 seçimleri bu anlamda bir milat olmuştur (Armağan, 1967: 75).

1943 seçimlerinden önce 1942 tarih ve 4320 sayılı Mebus Seçimi Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanunun 54. maddesiyle önceki kanunlar yürürlükten kaldırılmıştır. Bu sayede seçim işleri Osmanlı döneminden kalma ve birçok defa değişikliğe uğrayarak ilaveler yapılan seçim kanunları yerine, derli-toplu tek bir kanuna bağlanmıştır. Yeni seçim kanunu esasen sistem bakımından bir yenilik getirmemektedir. 40.000 kadın ve erkek nüfusun bir mebus seçmesi, seçmenlik yaşının 22 olması ve seçimlerin iki dereceli olarak yapılmasına dair hükümler yürürlüklerini devam ettirmiştir (Armağan, 1967: 76). Bunlarla birlikte yeni seçim kanunu 8. maddesindeki “*silahaltında bulunan erat, jandarmalar, subaylar, polisler, askeri memur, askeri hakimler ve askeri mektep talebeleri birinci ve ikinci seçmen olamazlar*” hükmüyle birtakım kimselerin seçmen olmalarını yasaklayan yeni bir kural getirmiştir.

Türkiye’de 1946 yılında Demokrat Parti’nin kurulmasıyla ve aynı yıl içerisinde yapılan seçimlerle çok partili hayata geçildiği kabul edilmektedir. Bu seçimlerden hemen önce seçim hukukuna ilişkin olarak önemli bir değişikliğe gidildi ve 1946 tarih ve 4918 sayılı Milletvekilleri Seçim Kanunu ile iki dereceli seçim usulü terk edilerek tek dereceli usul benimsendi. Bununla beraber bu dönemde gizli oy, açık sayım ve döküm, seçimlerin adilliği ve dürüstlüğü ilkelerine ilişkin değişiklikler gerçekleştirilmemiştir. Yapılan seçimlerin ardından seçimlerin dürüst yapılmadığına ve seçim güvenliğinin sağlanamadığına dair tartışmalar yaşanmış, hatta yine bu gerekçeyle Demokrat Parti 1948 ara seçimlerini boykot [6] ederek bu seçimlere katılmamıştır. Seçimlerin yargıç gözetim ve denetimi altında yapılmasını sağlayarak yargısal güvence getiren, bu sayede seçimlerin adil ve dürüst yapılmasını sağlayan değişiklik 1950 tarih ve 5545 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu ile gerçekleşmiştir (Küçük, 2016: 32, Akartürk, 2017: 113). Eşit, demokratik ve özgür koşullar altında gerçekleştirilen 1950 seçimlerinde halk, tarihinde ilk defa serbest iradesiyle ve oy kullanmak suretiyle iktidarı değiştirmiştir. Böylece “kansız ihtilal” ya da “genel oy devrimi” olarak adlandırılan bu büyük dönüşüm ile tek partili rejimden çok partili hayata geçiş süreci tamamlanmıştır (Tanör, 2015: 343).

5545 sayılı kanun demokratik şartlar altında serbest seçimlerin yapılmasına imkân tanıyan ilk seçim kanunudur. Bu kanun seçimlerin liste usulü çoğunluk sistemine göre ve tek dereceli olarak yapılmasına dair düzenlemeleri içermektedir. 1960 yılından sonra ise nispi temsil sistemine geçilmiştir. Kanun ilk maddesiyle milletvekili seçiminin tek dereceli, genel, eşit ve gizli oyla yapılacağını; oyların serbest ve şahsi olduğunu ve oyların sayımının açık olarak gerçekleştireceğini hükme bağlamıştır. İkinci maddeyle her il bir seçim çevresi olarak kabul edilmiş; her 40.000 kişi için bir milletvekili seçilmesi kararlaştırılmış ve 22 yaşını tamamlayan kadın-erkek tüm vatandaşların seçme hakkına sahip olduğu hüküm altına alınmıştır. Seçmen olamayacak ve oy veremeyecek olan vatandaşlarla ilgili önceki düzenleme devam ettirilmiştir. Bu düzenlemelere bakıldığında seçim kanununun temel ilkeler bakımından oldukça demokratik olduğu söylenebilir (Olgun, 2011: 23-24).

Yeni seçim kanunu birçok yenilik getirmiştir. Bu bağlamda tek dereceli seçimler, gizli oy ve açık sayım ilkeleri ve çoğunluk sistemi uygulanmaya konulmuştur. Bunlardan başka oyların kapalı bir yerde verilmesi, seçimlerin hukuki güvence altında gerçekleştirilmesi ve 11 kişiden oluşacak olan Yüksek Seçim Kurulu'nun kurulması gibi yenilikler bulunmaktaydı (Olgun, 2011: 24).

1954 ve 1957 yıllarında gerçekleştirilen seçimlerde de 5545 sayılı kanun uygulanmıştır. Bu seçimler için kanunda seçme hakkı bakımından pek bir yenilik getirilmemiştir. Bununla birlikte 1957 seçimlerinden önceki dönemde partilerin birleşerek seçime katılmalarına engel olacak bir düzenleme getirilmiştir. Bu düzenlemeyle muhalefetin birleşerek seçimleri kazanmasını önleyici bir tedbirin alınmış olmasının antidemokratik bir uygulama olduğu söylenebilir (Armağan, 1967: 81).

4. 1961 ANAYASASI DÖNEMİNDE SEÇME HAKKI

27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleştirilen askeri müdahalenin sonucu olarak 1961 anayasası ilan edilmiştir. Seçme hakkına ilişkin olarak anayasanın muhtelif maddelerinde düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre anayasanın 55. maddesi ile "*Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak, seçme ve seçilme hakkına sahiptir. Seçimler, serbest, eşit, gizli, tek dereceli genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre yapılır.*" hükmü getirilmiştir. Bu hükümden anlaşılacağı üzere seçme hakkının şartlarının kanunla belirlenmesi öngörülmüştür. Söz konusu hususlar 26.04.1961 tarih ve 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun, 24.05.1961 tarih ve 304 sayılı Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu, 25.05.1961 tarih ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu ve 13.07.1965 tarih ve 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu ile düzenlenmiştir. Bu kanunlarda yer alan düzenlemeler ile seçimlerin serbest, tek dereceli ve genel oy esaslarına göre gerçekleştirileceği, seçmenin oyunu şahsen kullanacağı, gizli oy ve açık sayım ilkesinin geçerli olacağı belirtilmiştir. Ayrıca oy kullanmak için yükümlü olduğu askerlik hizmetini yerine getirme ve 21 yaşı ikmal [7] etme kuralı getirilmiş, her il bir seçim çevresi sayılmış ve nispi temsil seçim sistemi uygulamaya konulmuştur (Tanör, 2015: 385-386).

Anayasanın 71. maddesinde Millet Meclisi seçimlerinde seçmen olan her Türk'ün, Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde de aynı şartlarda oy kullanacağı belirtilmiştir. Son olarak, daha önce 1950 seçimleri döneminde oluşturulan Yüksek Seçim Kurulu ile ilgili olarak Anayasanın 75. maddesi seçimlerin yargı organlarının genel yönetim ve denetimi altında yapılacağı ve seçim işlerinin Yüksek Seçim Kurulu tarafından yürütüleceği hükmünü getirmiştir.

1961 Anayasası döneminde 1961, 1965, 1969, 1973 ve 1977 yıllarında seçimler yapılmıştır. Askeri müdahale sonrasındaki ilk Millet Meclis genel seçimleri, 1961 yılında ve ilk defa nispi temsil seçim sistemini getiren 306 sayılı Kanuna göre yapılmıştır (Türk, 1969: 81). Seçimlerde nispi temsil sisteminin uygulanması ve anayasanın öngördüğü iktidar-muhalefet dengesi çok partili sistemi beslemiş, bu da parlamenter rejim çerçevesinde koalisyon ve azınlık hükümetleri şeklinde tezahür etmiştir. Bu dönemde 1965 yılındaki seçimlerde milli bakiye sistemine geçilmiştir.

Ancak 1969 seçimlerinden önce 20 Mart 1968 tarih ve 1036 sayılı Kanunla milli bakiye sistemi yürürlükten kaldırılarak çevre barajlı d'Hondt sistemi uygulanmaya başlamıştır. Fakat bu husus Anayasa

Mahkemesi tarafından “...dördüncü fıkrada öngörülen “seçim engeli” düzeninin, olağan seçim sonuçlarını, sunî bir müdahale ile değiştirdiği ve Anayasa'nın 55. maddesindeki seçme ve seçilme hakkını zedeler nitelikte bir hukukî sakınca taşıdığı, bu yüzden de Anayasa'ya aykırı olduğu ortadadır. ...” şeklindeki bir gerekçeyle iptal edilmiştir [8]. Bu konuda yeni bir düzenleme yapılamadığından dolayı 1980'e kadar gerçekleştirilen seçimlerde barajsız d'Hondt sistemi uygulanmıştır (Akartürk, 2017: 118-120).

5. 1982 ANAYASASI DÖNEMİNDE SEÇME HAKKI

1982 anayasası seçme hakkını 67. maddesiyle düzenlemiştir. Buna göre; “*Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasi parti içinde siyasi faaliyette bulunma ve halkoymasına katılma hakkına sahiptir. (m. 67/I)*” Temsili demokrasi anlayışını benimseyen 1982 anayasasının oy hakkını 4 temel işlevle donatmış olduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi, temsili demokrasinin bir gereği ve aracı olarak oy hakkı yoluyla yönetici ve temsilcilerin belirlenmesi işlevidir. İkinci işlev seçmenlerin seçme, seçilme ve bağımsız ya da bir parti içinde siyasal faaliyette bulunma hakkının anayasal düzeyde güvence altına alınması olarak siyasal katılımı ilgilidir. Üçüncü işlev halkoymasına katılma hakkı bağlamında halkın doğrudan siyasal karar alma süreçlerine katılımının sağlanmasıdır. Son işlev ise alınan kararların ve seçilen temsilcilerin demokratik meşruiyetleri ile ilgilidir.

Anayasa “...kanunda gösterilen şartlara uygun olarak...” ifadesiyle seçme hakkının kullanımına ilişkin düzenlemelerin kanunlar vasıtasıyla yapılacağını belirtmektedir. Bu bağlamda 1982 anayasası döneminde seçme hakkına ilişkin olarak bir takım kanuni düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bunlar 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun, 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu ve 1984 tarih ve 2972 sayılı Mahalli İdareler İle Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun'dur. Anayasanın 67. maddesinden çıkan bir başka sonuç ise seçme hakkının bir zorunluluk olarak değil bir “hak” olarak düzenlenmiş olmasıdır. 1987 yılına kadar da anayasada oy kullanmanın zorunlu olduğuna dair bir hüküm yer almamıştır. Bununla birlikte 2839 sayılı kanunda 28.03.1986 tarih ve 3270 sayılı kanunla yapılan değişiklikle oy kullanma yeterliliğine sahip olup seçmen kütüğüne kayıtlı bulunan kimselere, milletvekilliği genel ve ara seçimlerinde geçerli sebepleri olmaksızın katılmamaları halinde para cezası uygulanacağı (m. 63) öngörülmüştür [9]. Bundan bir yıl sonra 17 Mayıs 1987 tarih ve 3361 sayılı kanunla gerçekleştirilen anayasaya değişikliğiyle anayasaya “*Halkoymasına, milletvekili genel ve ara seçimlerine ve mahalli genel seçimlere iştiraki temin için, kanunla para cezası dahil gerekli her türlü tedbir alınır.*” hükmü eklenerek seçimlere katılımın artırılması amaçlanmıştır (Akartürk, 2017: 127).

1982 anayasasında demokratik seçim ilkeleri, 1961 anayasasında olduğu gibi kabul edilmiştir. Bu hususta anayasa ülkede gerçekleştirilecek tüm seçimlerde uygulanmak üzere “*Seçimler ve halkoyması serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetim ve denetimi altında yapılır. Ancak, yurt dışında bulunan Türk vatandaşlarının oy hakkını kullanabilmeleri amacıyla kanun, uygulanabilir tedbirleri belirler.* (m. 67/II)” hükmüyle evrensel

anlamdaki seçim ilkelerini anayasal düzeyde koruma altına almıştır. Bu temel ilkeler evrensel standartlara uygun olacak şekilde ayrıca 298 sayılı kanunun 2. maddesiyle de hüküm altına alınmıştır.

1961 Anayasası döneminde kanun seviyesinde düzenlenen seçmen yaşı, 1982 anayasası ile anayasal düzeyde hükme bağlanmıştır. 1982 anayasasının ilk halinde seçmen yaşı “21 yaşını dolduran” biçiminde belirlenmişti. Anayasada 1987 yılında yapılan değişiklikle bu yaş “20 yaşına giren” şeklinde değiştirilmiştir. Anayasada 1995 yılında yapılan bir başka değişiklikle de seçmen yaşı olarak 18 yaşını doldurmuş olmak biçiminde kabul edilmiştir (Aliefendioğlu, 2005: 77). Bu konuda 1982 anayasası “*On sekiz yaşını dolduran her Türk vatandaşı seçme ve halkoylamasına katılma haklarına sahiptir. Bu hakların kullanılması kanunla düzenlenir. (m. 67/III)*” hükmüyle medeni rüşt ile siyasi rüştü eşitleyerek dünya anayasalarındaki genel eğilime uymuştur (Kuzu, 1992: 223).

1982 Anayasası 67. maddenin dördüncü fıkrası ile “*Silah altında bulunan er ve erbaşlar ile askeri öğrenciler... oy kullanamazlar.*” demek suretiyle askeri kişilerin oy kullanmalarını yasaklamaktadır. Askerlerin oy kullanmamaları gerektiği şeklinde düşünceyi ileri sürenler, askerlerin bir emir komuta hiyerarşisine tabi olduğu, dolayısıyla burada serbestliğin mümkün olamayacağı; silahlı kuvvetlerin ülkede çıkabilecek siyasi anlaşmazlık ve çekişmelerde tarafsızlığını koruması gerektiği ancak oy kullanmaları durumunda bu hususta çelişkiye düşebilecekleri; ve asker kişilere seçme hakkının verilmesinin orduya siyasetin girmesine yol açacağı şeklindeki fikirleri savunmaktadırlar (Karamustafaoğlu, 1970: 198). Ancak anayasada yer alan bu düzenlemenin genel oy ilkesiyle bağdaştığını söylemek pek mümkün değildir. Zira bu kişilerin amirlerinden baskı göyerek serbest şekilde oylarını kullanamayacakları şeklindeki düşünceyle temel bir vatandaşlık hakkından mahrum bırakmak ölçülü bir sınırlama değildir. Serbest seçimler için gerekli ortamın oluşturulması devletin görevidir. Böyle bir ortamın sağlanamayacağı endişesi ile askeri kişilerin oy haklarını engellemek yerine kışla dışında serbest seçim ortamının yaratılmasına yönelik tedbirlerin alınması daha yerinde bir anlayıştır (Akartürk, 2017: 166).

Aynı fıkranın devamında ise hükümlü ve tutukluların oy kullanmalarına ilişkin düzenleme yer almaktadır. 1982 anayasasının ilk halinde ceza ve tevkif evlerinde bulunan hükümlü ve tutukluların oy kullanamayacağı kuralı benimsenmişti. 1995 yılında gerçekleştirilen anayasa değişikliğiyle bu ifade ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlerin oy kullanamayacağı şeklinde değiştirilmiş ve böylece tutukluların oy kullanabilmeleri mümkün kılınmıştır. Aynı maddede 2001 yılında yapılan bir başka değişiklikle de “*taksirli suçlardan hüküm giyenler hariç*” ibaresi eklenmiş ve madde şu şekle getirilmiştir: “*Silah altında bulunan er ve erbaşlar ile askeri öğrenciler, taksirli suçlardan hüküm giyenler hariç ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlüler oy kullanamazlar. Ceza infaz kurumları ve tutuk evlerinde oy kullanılması ve oyların sayım ve dökümünde seçim emniyeti açısından alınması gerekli tedbirler Yüksek Seçim Kurulu tarafından tespit edilir ve görevli hâkimin yerinde yönetim ve denetimi altında yapılır. (m. 67/IV)*”

Bu değişiklik ile taksirli bir suçtan dolayı aldığı mahkûmiyet kararı nedeniyle ceza infaz kurumunda bulunan hükümlülerin oy kullanmaları mümkün hale getirilmiştir. Anayasal düzenleme bu

şekilde olmakla birlikte 298 sayılı kanunda oy kullanamayacak olanlar arasında ceza infaz kurumlarında hükümlü olarak bulunanlar bir istisna belirtilmeksizin sayılmaktadır. Dolayısıyla 2001 yılında gerçekleştirilen anayasa değişikliğine uygun olarak 298 sayılı kanunda bir uyarılma henüz yapılmamıştır (Doğan, 2022: 18-19). Buna ilave olarak 298 sayılı kanun 8. maddesiyle oy kullanamayacak olanlar ile seçmen olamayacak olanlar arasında bir ayrıma giderek, kısıtlıların ve kamu hizmetinden yasaklı olanların seçmen olamayacağını belirtmektedir.

Anayasanın seçme hakkı bakımından getirdiği düzenlemelerden biri de seçim kanunlarında yapılacak değişikliklerin yürürlüğe ile ilgilidir. Bu konuda 1982 Anayasasında 2001 yılında yapılan bir değişiklikle “*Seçim kanunlarında yapılan değişiklikler, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde yapılacak seçimlerde uygulanmaz. (m. 67/VI)*” hükmü getirilmiştir. Bu düzenlemeyle genellikle iktidar partilerinin kontrolünde olan meclis çoğunluğunun seçimlere az bir zaman kala kendi lehlerine olacak şekilde seçim kanunlarında değişiklik yaparak seçime gitmeleri önlenmek istenmiştir. Bu fıkra ile siyasi partiler, bir yıl içerisinde değişmesi muhtemel olan oy desteklerini ve seçim taktiklerini dikkate almaksızın, seçim kanunlarına mümkün olduğunca adil kurallar konulmasını sağlamaya çalışacaklardır (Atar, 2006: 230). Dolayısıyla da seçim kanunlarında gerçekleştirilecek olan değişikliklerin yürürlüğe girmesi bakımından öngörülen bir yıllık süre, kanun değişikliği yoluyla sağlanması muhtemel siyasi avantajların ve istismarların önlenmesini sağlamak amacını taşımaktadır (İba, 2002: 87). Bu sayede seçimler, meclis çoğunluğuna sahip bulunan siyasi partilerin ani manevralar ile sonucu kendi lehlerine çevirebildikleri bir oyun olmaktan çıkarak, gerçek manada halk iradesini parlamentoya yansıtmaya imkân sağlayan bir süreç haline alabilecektir (Hakyemez, 2007: 23).

SONUÇ

Kanun-i Esasi döneminde gerçekleştirilen Osmanlı tarihindeki ilk parlamento seçimleri, henüz bir seçim kanunu mevcut değilken yapılmıştır. Esasen bu seçimlerin anayasanın öngördüğü özel bir kanuna göre yapılacağı belirtilmişti. Ancak böyle bir kanunu hazırlayacak olan meclis henüz ortada yoktu. Meşrutî rejime bir an önce geçilmesindeki arzu nedeniyle söz konusu seçimler Meclis-i Umumi'nin Suret-i İntihabına ve Tayinine Dair Talimat-ı Muvakkate (yönetmelik) ve Heyet-i Mebusanın Birinci Sene-i İctimaiyyesi İçin Dersaadet ve Mülhakatından İntihab Olunacak Mebusların Suret-i İntihabına Dair Beyanname (beyanname) ile gerçekleştirilmiştir. Yapılan seçimlerde 25 yaşını dolduran, emlake mutasarrıf, vergi ödeyen ve bir kimsenin hizmetkârlığında bulunmayan erkeklere seçme hakkı tanınmıştır. Dolayısıyla kadınların ve maddi varlığı olmayan erkek vatandaşların seçme hakkı bulunmamaktaydı. Bu bakımdan Osmanlı tecrübesindeki ilk siyasi seçimlerde genel oyun değil, sınırlı oyun geçerli olduğu görülmektedir. Bununla birlikte günümüzde seçimlerin evrensel ilkelerinden biri olarak kabul edilen gizli oy usulü Kanun-i Esasi'de hüküm altına alınmıştır.

Kanun-i Esasi döneminde genel anlamda seçimlerin iki dereceli olarak yapıldığı söylenebilir. Zira idare meclisleri üyeleri Talimat-ı Muvakkate tarafından ikinci seçmen sayılmış ve mebusları bunlar seçmişlerdir. İstanbul ve civarında ise halk ikinci seçmenleri seçmiş ve ikinci seçmenler de mebusları seçmişlerdir. Ancak Kanun-i Esasi'nin 72. maddesi ile “Müntehibler intihab edecekleri meb'usları

mensup oldukları dairei vilâyet ahalisinden intihab etmeğe mecburdurlar” hükmü getirilmiştir. Bu hükümden de görüleceği üzere ikinci seçmen anlamına gelen “müntehibi sani” yerine anayasada “müntehibler”, yani seçmenler ifadesi kullanılmıştır. Bu sebeple Kanun-i Esasi'nin tek dereceli seçimleri ön gördüğü söylenebilir. Fakat uygulamada ilk Osmanlı seçimleri iki dereceli olarak gerçekleştirilmiştir. Bu farkın sebebi ise seçimlere ilişkin olarak hazırlanması öngörülen özel seçim kanununun henüz Osmanlı parlamentosu tarafından hazırlanmamış olması ve bu sebeple de seçimlerde geçici bir yönetmeliğin ve İstanbul ve çevresi için geçerli olan beyannamenin uygulanmasıdır.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yapılan seçimler, İntihab-ı Mebusan Kanunu çerçevesinde iki dereceli olarak gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde gerçekleştirilen seçimlerde yine sınırlı oy ilkesi uygulanmıştır. Çünkü seçme hakkı sadece erkek nüfusa tanınmıştır. Ayrıca vergi verme şartı da devam etmiştir. Buna ek olarak seçmen olabilmek için birtakım şartlar maddeler halinde söz konusu kanunla düzenlenmiştir. Bu şartlar günümüz demokratik sistemlerindeki seçmen olabilme şartlarıyla kıyaslandığında oldukça paralellik göstermektedir.

Çerçeve anayasa niteliğindeki 1921 Anayasası, seçme hakkı bakımından sınırlı düzenlemeleri içermektedir. Bu dönemde 18 yaşındaki erkeklere seçme hakkı verilmiş, vergi şartı kaldırılmış, seçimler için açık oy ve gizli sayım usulü uygulanmıştır.

1924 anayasasının ilk halinde seçme hakkı anayasal düzeyde ele alınmış olmakla birlikte bu haktan sadece erkeklerin yararlanması uygulamasına devam edilmiştir. Fakat 1934 yılında bu hak kadınlara da tanınmıştır. Bu sayede seçme hakkı bakımından cinsiyet ayrımcılığı ortadan kaldırılarak genel oy ilkesi uygulanmıştır. Bununla birlikte bu dönemde daha önce 18 olarak belirlenen seçmen yaşı 22'ye yükseltilmiştir. 1924 anayasası döneminde çok partili hayata geçişle birlikte iki dereceli seçim usulünden vazgeçilerek tek dereceli seçim usulü benimsenmiştir. Ayrıca bu süreçte seçimlerin serbestliği, eşit oy, gizli oy ve açık sayım ilkeleri uygulanmaya başlamıştır. Bu dönemdeki bir diğer önemli gelişme de Yüksek Seçim Kurulu'nun kurulmasıdır.

1945-1946 yıllarına kadar devam eden tek partili dönemde seçme hakkı üzerindeki bazı sınırlamalar adım adım kaldırılmış, oy kullanmada cinsiyet ve vergi kriterlerinin kaldırılmasıyla, sınırlı oy uygulamalarından genel oy ilkesine geçiş sağlanmıştır. Ancak bu dönemde muhalefetin örgütlenmesine izin verilmediğinden bir bakıma seçim kavramı anlamını kaybetmiş ve dolayısıyla seçme hakkı gerçek amacına ulaşamamıştır.

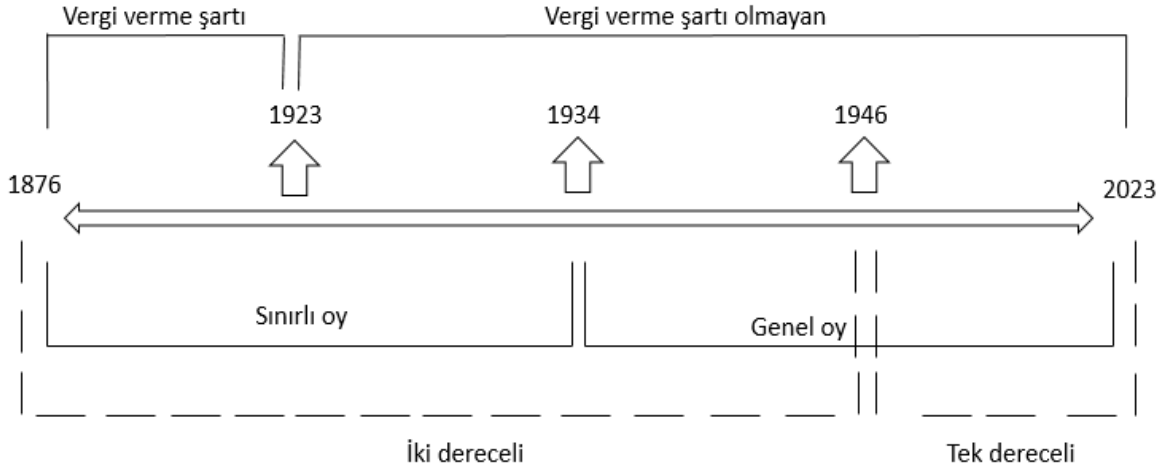
1961 anayasası seçimlerin serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre yapılacağını öngörerek oy hakkını evrensel ilkeler ışığında düzenlemiştir. 1961 anayasası döneminde seçmen yaşı 21 olarak belirlenmiş ve Yüksek Seçim Kurulu daha önce olduğu gibi seçim işlerini yönetmekle görevlendirilmiştir. 1982 Anayasası döneminde de seçme hakkına ilişkin temel ilkeler anayasal düzeyde ele alınmıştır. Bu dönemde seçmen yaşı önce 20'ye indirilmiş daha sonra ise 18 olarak kabul edilmiştir. Bu dönemde ayrıca askerlerin oy kullanamayacağı kural altına alınmış, hükümlüler ile tutuklular arasında ayırım yapılarak hükümlülerin oy kullanabileceği tutukluların ise oy

kullanamayacağı kabul edilmiştir. Bilahare hükümlüler arasından da taksirli hükümlüler istisna tutularak bunlara oy kullanma hakkı tanınmıştır.

Anayasal dönemler bazındaki bu düzenleme ve uygulamalar dikkate alındığında Türkiye'deki seçme hakkının gelişimi ile ilgili şu genel tespitler yapılabilir: Türkiye'deki seçme hakkı ile ilgili unsurlar ana hatlarıyla Batılı ülkelerdeki gelişmelerle paralel şekilde seyretmiştir. Seçme yaşı konusunda dönemler bazında on sekiz-yirmi iki yaş aralığında olmak üzere doğrusal değil, dalgalı bir seyir görülmektedir. Seçimlerin iki dereceli olduğu bir aşamadan tek dereceli olduğu bir aşamaya geçiş, Türkiye'nin 1946'dan sonraki demokratikleşme süreciyle paralel şekilde gelişmiştir. Mal varlığı, vergi ödeme gibi sosyo-ekonomik kriterlerin seçme hakkında belirleyici olmaktan çıkarılması büyük ölçüde Avrupa'da bu yöndeki gelişmeye paralel seyretmiştir. Kadınlara seçme hakkı tanınarak bu noktada genel oy ilkesinin uygulanmaya başlanması, demokratikleşmeden daha çok modernleşme çerçevesinde anlaşılmalıdır. Çünkü bu düzenlemenin hayata geçirildiği 1934-1935 döneminde siyasi sistem demokratik olmaktan uzaktır, buna karşılık kadınların sosyal hayatının modernleşmesine yönelik bir çok reform gerçekleştirilmeye devam etmektedir. 1982 Anayasası döneminde tutuklu ve hükümlülerin seçme hakkındaki pozitif gelişme bu dönem boyunca anayasal sistemdeki demokratik olmayan yönlerin düzeltilmesine yönelik genel eğilim çerçevesinde anlaşılabilir. Seçimlerin yargısal denetimi seçimlerle ilgili evrensel ilkelerin yerleşmesi ve kurumsallaşması açısından kritik bir önem taşımaktadır. Türkiye'de seçimlerin yargısal denetimi mekanizması 1946'dan sonraki demokratikleşme sürecinin sonucunda teessüs etmiş ve artık demokratik sistemi benimsediğini kabul eden hiçbir siyasi grup bu kuruma dokunmaya teşebbüs etmemiştir. Gizli oy ve açık sayım ilkesi de aynı şekilde bu demokratikleşme döneminde yerleşmiş ve kalıcı hale gelmiştir.

Yukarıda yapılan açıklamalar çerçevesinde Türkiye'de seçme hakkına ilişkin bazı kriterlerin uygulanma dönemleri (Tablo 1), Osmanlıdan günümüze Türkiye'de seçmen yaşında yaşanan değişim (Tablo 2) ve Türkiye'de oy hakkının ilkeleri bakımından seçme hakkının gelişimi (Tablo 3) aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

Tablo 1: Türkiye’de seçme hakkına ilişkin bazı kriterlerin uygulanma dönemleri**Tablo 2: Osmanlıdan günümüze Türkiye’de seçmen yaşında yaşanan değişim**

Seçmen yaşı	Uygulanan dönem
25 yaş	1876-1923
18 yaş	1923-1934
22 yaş	1934-1961
21 yaş	1961-1987
20 yaş	1987-1995
18 yaş	1995-günümüz

Tablo 3: Türkiye’de Oy Hakkının İlkeleri Bakımından Seçme Hakkının Gelişimi

Yıl	Oy hakkının ilkeleri bakımından yaşanan gelişme
1876	Eşit oy ilkesi kabul edildi
1934	Genel oy ilkesinin tam anlamıyla uygulanmaya başlandı
1950	Serbest oy ilkesi kabul edildi
1950	Gizli oy ilkesi kabul edildi
1950	Açık sayım ve döküm ilkesi kabul edildi
1950	Yargısal denetim ilkesi uygulanmaya başlandı

KAYNAKÇA

- Akartürk, E. A. (2017). *Oy hakkının anayasal ilkeleri*. İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Aliefendioğlu, Y. (2005). Temsili demokrasinin “seçim” ayağı. *TBB Dergisi*, 60, 71-96.
- Alkan, M. Ö. (2009). 1908’den 2009’a çok partili seçimlerin 101. yılı-1908 (1324) intihabı, *Toplumsal Tarih*, 42-48.
- Armağan, S. (1967). Türkiye’de parlamento seçimleri. *İÜHFMD*, 33 (3-4), 45-100.
- Atar, Y. (2006). Seçim hukukunun güncel sorunları. *Anayasa Yargısı*, 23. 211-235.
- Baykal, T., Baykal H. ve Özbey M. (2018). İlk Osmanlı genel seçim uygulamalarına hukuksal açıdan eleştirel bir yaklaşım. *Social Sciences Research Journal*, 7 (2). 54-67.
- Bayrak, M. B. (2014). Meclis tutanakları üzerinden 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu tartışmaları. *Memleket Siyaset Yönetim*, 9 (21). 189-218.
- Baysal, B. S. (1960). I. Meşrutiyet’e dair belgeler. *Belleten*, 25 (96). 601-636.
- Cansız Aktaş, M. (2014). Nitel veri toplama araçları. Mustafa Metin (Ed.) içinde, *Kuramdan uygulamaya eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri* (ss.337-371). Ankara: Pegem Akademi.
- Çavdar, N. (2021). Tanzimat dönemi muhassıllık meclislerinin Osmanlı demokrasi tecrübesindeki yeri ve Tokat muhassıllığı örneği. İ. Türkmen, Y. E. Tekinsoy, M. Haniççe, N. Boy, F. Erarslan (Eds.) içinde, *Türk demokrasi tarihi yazıları* (ss. 145-179). Ankara: Berikan Yayınevi.
- Demir, F. (1994). İkinci meşrutiyet dönemi Meclis-i Mebusan seçimleri (1908-1914) (Yayımlanmış doktora tezi). İzmir: *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü*.
- Doğan, D. Ç. (2022). Türk hukukunda seçme hakkının mahkûmiyete bağlı olarak sınırlandırılmasına ilişkin sorunlar. *Suç ve Ceza*, 15 (1). 1-28.
- Fendoğlu, H. T. (2022). 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve makaleler. Haz: M. A. Parlak, *Karşılaştırmalı 1921 Anayasası*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları. 143-186.
- Hakyemez, Y. Ş. (2007). Temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkeleri açısından seçim barajı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararı, *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11 (1-2). 17-37.
- İba, Ş. (2002). Türk parlamento hukuku açısından son anayasa değişiklikleri. *AÜHFMD*, 51 (1). 79-95.
- Karamustafaoğlu, T. (1970). *Seçme hakkının demokratik ilkeleri*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Kılıç, S. (2011). 1876 Meclis-i Mebusanı ve seçim hazırlıkları. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*. 30 (30). 27-40 .
- Kuzu, B. (1992). Yeni bir anayasaya doğru. *AÜSBFD*, 47 (3). 215-235.
- Küçük, A. (2016). 1924 Anayasasında temel hak ve hürriyetler. *Liberal Düşünce Dergisi*, 82 (5). 5-54.
- Nutuk (1969). Türk devrim tarihi enstitüsü (9. baskı). İstanbul: *Milli Eğitim Basımevi*.
- Olgun, K. (2012). Osmanlı Meclis-i Mebusanı’nda ara seçimler (1908-1912 dönemi), *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 28. 1-24.
- Olgun, K. (2011). Türkiye’de Cumhuriyetin ilanından 1950’ye genel seçim uygulamaları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 27 (79). 1-36.
- Sak, R., Şahin Sak İ., Öneren Şendil Ç., Nas E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi (Online)*. 4 (1). 227 - 250.
- Sancaktar, F. M. (2021). *Osmanlı’dan cumhuriyete anayasa, seçim ve meclis tecrübesi (1876-1923)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Sezer, A. (2021). Seçme hakkının yaş bakımından sınırlandırılması ve Osmanlı-Türkiye anayasacılığındaki evrimi. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 27 (2). 983-1012.
- Tanör, B. (2015). *Osmanlı-Türk anayasal gelişmeleri* (25. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Toprak, S. V. (2013). İlk Osmanlı seçimleri ve parlamentosu. *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi. 26 (1). 171-192.
- Türk, H. S. (1969). Türk seçim sisteminde oy hakkı. *AÜHFMD*. 26 (3). 79-114.
- www.anayasa.gov.tr
- www.tbmm.gov.tr

NOTLAR

[1] Burada kastedilen genel seçimlerdir. Osmanlı'da daha önceleri yerel seçimler bağlamında kısa bir süreliğine ve pek de yaygın olmayan bir biçimde yerel halktan temsilci seçmek adına muhassıllık meclislerinin bazı üyelikleri için seçimler yapılmıştır (Çavdar, 2021: 145).

[2] Emr-i intihâb rey-i hafî kaidesi üzerine müessesistir. Sûret-i icrâsı Kanûn-ı mahsûs ile tâyin olunacaktır (Seçim işleri, gizli oy ilkesi üzerine kurulmuştur. Seçimin uygulama yöntemi, özel yasa ile belirlenecektir) (Sezer, 2021: 994).

[3] "... Binaenaleyh her dairede o dairenin mütehayyizan ahalisinden mürekkep birer komisyon teşkiliyle o daire ahalisinden ve tebea-i Devlet-i Âliye'den emlâke mutasarrıf olan ve yirmi beş yaşını mütecaviz bulunan zükur ahali mahalleleri itibariyle ayrı ayrı dâvet olunarak Meclis-i Meb'usan için âzâ intihap etmek üzere taraflarından ikişer nefer vekil intihap edeceklerinden..." (Sezer, 2021: 994).

[4] Mustafa Kemal Paşa, Sadrazam Tevfik Paşa'ya yolladığı, 30 Ocak 1921 tarihli yazısında, "Kanun-i Esasi'nin işbu mevad ile tearuz etmeyen (çatışmayan) ahkamı kemakan meriyülicradır (hükümleri eskisi gibi yürürlükte ve uygulamadadır)" demektedir (Nutuk, 1969: 563).

[5]https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/kanuntbmmc001/kanuntbmmc00100320.pdf (Erişim Tarihi: 06.03.2023)

[6] Adnan Menderes bu kararı şu şekilde ifade etmiştir: "Eldeki seçim kanunu Türk milletinin haklarını koruyan bir kanun olarak çıkacak yerde iktidar partisi hodgamlığının bir vesikası halinde bırakıldığı içindir ki, partimiz böyle bir kanunla ara seçimlere girmemek hususunda bütün azmiyle ısrar etmiş bulunuyor" (Karamustafaoğlu, 1970: 110).

[7] Seçmen yaşı konusu 1961 anayasası döneminde birkaç defa Anayasa Mahkemesi'ne taşınmış olmakla birlikte, mahkeme oy birliği ile söz konusu itirazları reddetmiştir (Sezer, 2021:1002-1003).

[8]AYM, E. 1968/15, K. 1968/13, Karar Tarihi: 3, 4, 6 Mayıs 1968, <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Dosyalar/Kararlar/KararPDF/1968-13-nrm.pdf> (Erişim Tarihi: 12.04.2023).

[9] Zorunlu oy uygulamasını getiren bu hüküm iptal istemiyle Anayasa Mahkemesi'ne taşınmış, fakat dava karara bağlanmadan anayasa değişikliği gerçekleştirilmiştir. Bu sebeple de mahkemede davada anayasaya aykırılık olmadığına hükmetmiştir. AYM, E. 1986/17, K. 1987/11, Karar Tarihi: 22.05.1987, <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Dosyalar/Kararlar/KararPDF/1987-13-nrm.pdf> (Erişim Tarihi: 24.04.2023).

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Teşekkür: -

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Acknowledgement: -
